

-N / -Z ERLAZIO HIZKIAK DENBORAZKO ADITZ LAGUNETAN AXULAR ETA ETXEBERRI SARAKOARENGAN

Arrasate, 1979-XII-21

Miren Azkarate Villar

Lan labur honetan, erlazio hizki bezala -N edo -Z dararmaten *denborazko* izen sintagmak aztertuko ditut, bien arteko diferentziaz jabetu nahirik. Beraz, azterketa honetatik kanpo geldituko dira bai denbora adierazteko erabiltzen ditugun beste erlazio hizkiak (-tik, -ko...), bai denborazko perpaus txertatuak; berdin egingo dugu sintagmaren ardatza nominalizazio bat denean, hemen ere geure konpetentziak adierazten baitigu -N bakarrik dela posible.

Azterketarako *corpus* bezala bi "klasiko" aukeratu nituen, XULAR-en *Gero* eta X. KINTANA-k prestatutako J. ETXEBERRI Sarakoaren *Lan Hautatuak* (1). Erlazio hizki bat edo bestearen aukera aditzak erabaki zezakeela pentsatuz (L. HJELMSLV-en rekzioaren teoriaren arauera (2), AXULAR-en *corpusa* bi kriterioren arauera antolatu nuen:

1) denborazko izen sintagma bakoitza zein textuingurutan azaltzen zen kontutan hartuz, ondoren sintagma bakoitzaren egitura ateratzeko

2) aditz sintagmako aditzari begira

Gero, aditzak ez zuela argibiderik ematen konturaturuz —aditz berbera azaltzen bait zen bi motatako aditz lagune-

(1) P. AXULAR: *Gero*, Jakin, Arantzazu, 1976.

J. ETXEBERRI: *Lan Hautatuak* (X. Kintanak prestatuak), Kriselu, 21, Donostia, 1972.

Hauek dira erabili ditudan edizioak.

(2) L. HJELMSLEV: *Ensayos lingüísticos*, Gredos, Madrid, 1972, 182-199 orrialdeak.

kin— ETXEBERRI-ren *corpusa* lehenengo kriterioari begira bakarrik antolatu nuen.

Corpusa aztertu ondoren, nabarmen azaltzen da -Z dun adibideen urritasuna, -N dunekin gonbaratuz: hirutik bat XULAR-en kasuan (484 bider -n / 135 bider -z), erdia baino gutxiago ETXEBERRI-gan (96 bider -n / 41 bider -z).

-N edo -Z ERLAZIO HIZKIDUN DENBORAZKO ADITZ
LAGUNEN EGITURA
AXULAR-engan:

A) -N dun denborazko aditz lagunen egitura:

1) Izlg. + iz. + mg. + (a) + n: (3)

"zeren hura... *heriotzeko orenean* begiratuko eta libratuko du Iainkoak" (G. 146) (4)

"hala erran eta egin ere zuen Iainkoak berak *Noeren denboran*" (G. 78)

"Baldin *iuramenturik egiten eztuzun egunean*, hamar ezkuturen irabazteko seguratzaz bazendu" (G. 180)

"Etzuen *bere mendean* arnorik edan" edan" (G. 265)

"*koleraren lehenbiziko apoderan, abiaduran, eta indarreran*, ezta bere buruaren iaun eta iabe" (G. 201)

"haur da kontzientziaren kargua eta ofizioa, *bertzen ahantz orduetan* orhoitzen du" (G. 286)

2) (Grad) + iz. + adj. + mg. + n:

"nolatan zahartzean, *hain denbora laburrean eta adin flakoan eta erlabean* pagatuko eta satifatuko du, hanbat bekhaturen zorra eta obligazinoa?" (G. 124)

"nagia ere *negu hotzean*... ohean igitzen da" (G. 29)

"hala da bada erhoa... *hain denbora luzean*, garizumaraiño, arimako eritasunarekin dagoena ere" (G. 350)

(3) Laburpen hauek P. GOENAGA-ren *Gramatika bideetan*, Erein, Donostia, 1978, liburutik hartuak daude.

(4) Adibideak aipatzerakoan, AXULAR-en kasuan, G. Gero-ren laburpen bezala azalduko da; ondoren datorren zenbakiak atala adierazten du eta ez orrialdea (atalen numerazioa ez baita aldatzen edizio batetik bestera). ETXEBERRI-ren kasuan, berriz, L. H. Lan *Hautatuak* horren orde z dago, eta edizio bakarra denez, hurrengo zenbakiak orrialdea adierazten du.

“Zer ahal daidike zahartzean, *adin flako hartan?*” (G. 118)

3) *Iz. + mg. + (ta) + n*: kasu honetan izenak *eguerdi*, *arratsalde*, *arrats*, *uda*, *negu*, etab. dira; hau da, denboratalak adierazteko erabiltzen ditugunak

“erraiten du Pliniok egotzten duela *neguan* bere pozoia” (G. 297)

“gero *udan* pozoin berriarekin, are lehena baiño gaixtoagoarekin agertzen dela” (G. 297)

“eguzkiak... luzeago egin behar du itzala *arratsaldean*, *eguerdian* baiño” (G. 130)

“plazer da *igandetan* eta *beste bestetan* solhasean... denboraren iragaita” (G. 310)

“*egun hetan*, orduan penetan daudenek, desiratuko dute bere egunen fina” (G. 381)

Beste kasu batzuetan izenak ez du hain garbi denbora adierazten:

“baiña gero *eritasunean*... egin behar dugu ahal dagiguna”

4) *Izlg. + iz. + guzti + mg. + (ta) + n*:

“gizon bati *zeure mende guztian* etsaigoa eduki diozunean” (G. 249)

“eta *gerthatu zaitzan okhasino guztietan*, ahal dagizun gaizki eta kontra guztia egin diozunean” (G. 249)

“non *gau guztian* lorik egin gabe eduki baitzaitu” (G. 289)

“*eztugu urte guztian*, garizumaraiño, kofesatu gabe egon behar” (G. 350)

“*egundaiñoz geroz, lege guztietan, eta mende guztietan*, usatu da eta usatzen da kofesatzea” (G. 337)

5) *Zenb. mugagabe + iz. + (adj.) + ta + n*:

“elizari, erregeri eta komun guztiari *anhitz okhasinotan* egin derauztetzun zerbitzuak eta endrezuak” (G. 4)

“zeren obra miserikordiazkoak hargatik deitzen dira miserikordiazkoak... zeren *zenbait behar ordu herstutan eta premiazkotan* baizen, ezpaikara obligatu heken egi-tera” (G. 162)

6) *Grad. + iz. + zenb. mugagabe + ta + n:*

“badirudi bidegabe egiten zaikala bekhatoreari, *hain denbora gutitan* egiten den bekhatuagatik hanbat denboratako gaztiguaren emaitiaz” (G. 391)

7) *Zenb. mugatu + iz. + ta + n:*

“gizonak, nehoiz ere izaitekotz, behar luke *hogoi urthe-tan* izan laster eta arin” (G. 129)

Izena ezaguna denean, ezabatu egiten da:

“gizonak nehoiz ere izaitekotz behar luke... izan... *hogoi eta hamarretan* indar eta sendo” (G. 129)

8) *(Izlg.) + zenb. mugatu + iz. + mg. erak. + ta + n:*

“zuk ere *ioan diren hamar urtheotan*, edo gehiagotan, hari izan baitzara Iainkoaganik urruntzen, beharko duzu hurbiltzeko ere, hainbertze denbora” (G. 55)

“berrogoi urthe horietan egin ditutzun ongiak” (G. 109)

B) *-Z dun denborazko aditz lagun en egitura*1) *Zenb. mugatu + iz. + z:*

“erraiten da hunelako bizi izatu zen *hirur hogoi urthez*” (G. 42)

“*hirur egunez eta gauzez* baleak sabelean bizirik erabilli zuenean” (G. 86)

“zeren *ehun eta hogoi urthez* egin behar zituzten bekhatuak, *ehunez* egin baizituzten” (G. 81)

2) *Zenb. mugagabe + iz. + z:*

“ene seme haserre da zure anaia Esau... etzaitzala *zenbait egunez* ikhus” (G. 193)

“sudurrak kirats hartaz *zenbait denboraz* betheak erabiliz gero” (G. 62)

“eta ez aitzinetik *anhitz urthez* ongi eta prestuki bizi izan denak” (G. 297)

Izena ezaguna bada, ezabatu egingo da:

“dolore finak eta beroak gehiago daidi denbora gutiz, dolore laxoak eta hotzak *anhitez* baiño” (G. 134)

3) *Iz. + guzti + mg. + z:*

“eta halatan egiten diogu *egun guztiaz* Iainkoari othoitz, barkha diatzagula” (G. 350)

“*egun guztiaz* barur zindezilla” (G. 37)

4) *Iz. + adj. + (mg) + z:*

“eta hala arrazoin hunengatik, *denbora gutiz eta laburrez* egiten den bekhatuari emaiten zaika sekulako pena” (G. (G. 393)

“hala da *denbora luzeaz*, gogoan eta bihotzean barrena sarthurik dagoen aztura gaixtoa ere” (G. 65)

“hala utzten du *denbora luzeaz* bekhatutan egoiteak ere” (G. 63)

“*denbora luzeaz* bide bat eduki duen urari” (G. 59)

5) *Iz. + z:*

“*gauaz* egiten nituen neure buruarekin, neure gogoetak” (G. 347)

“halakoari eta halakoei gerthatzen zaie, *gauaz* kandela argitan, iokoan hari direnei gerthatzen zaiena” (G. 393)

“manatu zuen Fabiano Aita sailduak, maizago izanen ezpazen ere, urthean hiruretan, *bazkoz, mendekostez* eta *eguerri*z kofesaturik, gorputz saildua errezi bi genezala” (G. 343)

J. ETXEBERRI SARAKOAGAN

A) -N *dun denborazko aditz lagunen egitura:*

1) *Izlg. iz. + mg. + (ta) + n:*

“ezen ezta dudarik bertze hizkuntzek ere *lehenbiziko hatsapenean eta abiaduran* nekhe eta arantze berak iragan zituztela” (L. H. 204)

“eta oraino *egungo egunean* ere nork eztaki gauza bera egiten dutela?” (L. H. 86)

“lehenbizitik *erremediatzeko erraz zen denboran* ezagutu faltaz” (L. H. 179)

“*Babyloniako dorrerainoko denboretan...* ez ohi zen hitzkuntza bat baizik mundu-herri guzian” (L. H. 264)

2) *Iz. + adj. + mg. + n:*

“ezen hainitz gauza berriroki argitara hilki dira, batzuek erresuma hartan, eta mende batean, bertzeak erresuma hunetan, eta *mende diferentean*” (L. H. 45)

3) *Iz. + mg. + n:*

“eta ikhusiko duzu zuk ere nola behar duzun aitzinerat *ethorkizunean*” (L. H. 186)

“erakuslerik eta gidaririk gabe, berak bere buruz biltzen du *udan* neguaren iragaiteko behar duen mantenua” (L. H. 185)

4) *Zenb. mugatu + iz. + mg. + n:*

“Doni Joannen emana, abendoaren hogoi, eta bortzean, *milla sei ehun eta berrogoi, eta bigarren urthean*” (L. H. 125)

Zenbatzaile mugatua *bat* bada, izenaren eskubitara azalduko da, noski:

“behin *okasino batean* hitz arrotz baten erraiteko zegoe-larikan, lehenik bere parlamentari, edo konseilluari galdegin zioela” (L. H. 155)

5) *Iz. + guzti + mg. + ta + n:*

“ezen lekhu, eta *denbora guztietan* berek berea ohortzen zuten” (L. H. 155)

6) *Zenb. mugagabe + iz. + adj. + ta + n:*

“eta segur ere hitz hauek lothu zaitzkotela *asko okhasino, eta denbora diferentean* haukien herrietarat joan izan diren *euskaldunetarik*” (L. H. 43)

B) *-Z dun denborazko aditz lagunen egitura:*1) *Zenb. mugatu + iz. + z:*

“Hazi zituzten haur hek, *bi urthez* ahuntzen artean” (L. H. 265)

“Hebreoa Babiloniako gatibutasunean *hirur hogoi, eta hamar urthez...* ganbiatu zen” (L. H. 57)

2) *Zenb. mugagabe + iz. + z:*

“baina hunen iskiribuak *hainitz urthez* baidirau” (L. H. 131)

“zeren *asko orduz* hainitz aitzindari, eta buruzagiren izaitea baino, hobe bailizate osoki bathere ez izaitea” (L. H. 116)

“lege hau segitu du eskuarak, zeina *hanbat mendez* mantenatu eta mantenatzen baita” (L. H. 57)

3) (*Izlg.*) + *iz.* + *guzti* + *mg.* + *z.*:

“mendreago hura erabiltzen balu *egun guztiaz* ongi garbitzen, eta olioztatzen luelarikan” (L. H. 48)

“bai, zeren *bi berbo junta*gaillurik *gabe ezartzen diren aldi guztiaz*, azkenekoak behar du izan infinitiboko” (L. H. 253)

“...baizik JESU KRISTO aldareko sakramendu sainduan *egun guztiaz* errezibitzen zuenaganaik?” (L. H. 134)

4) *Iz.* + *adj.* + *z.*:

“zeren haztura gaitz baita erremediatzeko, hala nola bita hektika, zeina... heldu baita berotasun langita bat, *denbora luzez*, eta aphur bana emeki emeki hezurretan barna sarthuz” (L. H. 181)

5) *Iz.* + *z.*:

“ordea hautarik bakotxak *egunaz*, eta *gabaz* argitzen, eta distiratzten du” (L. H. 84)

“Grekoa ere bada *denboraz* munduan izan zen istimu” (L. H. 34)

“Grekoak ere *denboraz* eta nausi zeino, iraun zuen” (L. H. 57)

-N edo -Z hartzen duten aditz lagun hauen egitura aztertu ondoren, ohartzen gara badela diferentzia bat baino gehiago:

a) Izen sintagman izen lagunik azaltzen bada, erlazio hizkia -N izango da, ez -Z. Salbuespen bat bakarrik aurkitu dut ETXEBERRIgan eta beronen explikazioa geroxeago ikusiko dugu (“*Bi berbo junta*gaillurik *gabe ezartzen diren aldi guztiaz*” (L. H. 253)

b) Izenaren eskubitara adjetiboa azaltzen bada, gehienetan, -N erlazio hizkia hartuko du izen sintagmak. Aztertu dudan *corpusean*, *luze* eta *labur* adjetiboek bakarrik onartzen dute -Z.

- c) *AXULAR-engan aurkitzen dugun bikotean*: "hain denbora gutitan" (G. 390, 391) / "denbora gutiz" (G. 300, 133, 114, 256, 391, 392, 392, 394, 297), badirudi hain graduatzaile hori dela -N eskatzen duena (eta bigarren kasuan, berriz, bere ausentzia -z zilegi egi-ten duena eta -n eragotzi)
- d) Azkenik, sintagman zenbatzaile mugagaberik azaltzen bada, -Z erlazio hizkia hartzeko joera du izen sintagmak. Hala ere, AXULAR-en *corpus* luzean, bi kasutan zenbatzaile mugagabea daraman sintagmak -N hartzen du erlazio hizkitzat; ETXEBERRI-gan ere aurkitu dut beste adibide bat:

"zenbait behar ordu herstutan eta premiazkotan" (G. 162)
 "anhitz okhasinotan" (G. 4)
 "asko okasino eta denbora diferentetan" (L. H. 43)

Sintaxi mailako diferentzia hauek explikatu ahal izateko, adierazira, azterketa semantikora jo beharko dugu. Denborazko aditz sintagmen ardatz diren izenen adierazia semetan aztertzean, [\pm iraupen] sema kontutan hartzen badugu, ikusten dugu izen batzuek [-iraupen] motakoak direla (beste modu batera esanda, [+ denbora puntual] sema daramatela); beste izen batzuek, berriz, [+ iraupen] sema izango dute beren sememaren osagaietako bat bezala. Eta hain zuzen ere, lehen motako izenak azaltzen direnean ardatz bezala, sintagma horrek ez du -Z erlazio hizkia hartzen denbora adierazteko. Horrela, aditz lagunaren ardatza: *abiadura, aiphamen, aldi, apodera, artikulua, azkena, bazter, eritasun, adin, ethorkizun, errefusa, gutiziamendu, liskar, muga, puntu, sasoin...* denean, izen sintagmari -N erantsiko diogu denborazko aditz lagun bihurtzeko. Gainera hemen aipatu dugun izen batek baino gehiagok ez du berez denbora adierazten; textuinguru konkretu batetan, eta askotan *lehenbiziko* edo antzeko laguntzailereren bati eskerrak adierazten du ekintza noiz gertatzen den: *heriotzeko pontuan* (G. 133), *lehenbiziko errefusean* (G. 299), *lehenbiziko liskarrean* (G. 238) *lehenbiziko gutiziamenduan* edo *aiphamenean*" (G. 355), *bizitzaren bazterrean* (G. 333)...

Beste izen batzuek: *akhabantza, azkena, ethorkizun...* denbora adieraz dezakete, baina ez iraupena.

Kasu hauetan, ez dugu -N/-Z aukerarik, denbora adierazteko behintzat. Oso errez da prueba egiten: "*eritasunean...* egin behar dugu ahal dagiguna" (G. 161) esan ordez, "*eritasunaz* egin behar dugu ahal dagiguna" esango bagenu, esanahia erabat aldatuko litzateke; bigarrean adibidean *noiz* adierazi ordez, *zertaz* adierazten dugu edozein euskaldunek ondo dakien bezala.

Beraz, denbora adierazteko -N/-Z ren arteko aukera: *egun, mende, urte, gau, arratsalde, goiz, larunbat...* ardatz bezala azaltzen zaizkigunean dugu; iraupen sema onartzen duten izenetan, alegia (edo beste modu batera esanda, denboraren zatiketa adierazten duten izenetan). *Denbora* izena bera ere talde honetan sartu behar dugu.

Geneviève N'DIAYE-k ere *Structure du dialecte basque de Maya* liburuan dioenez, -Z erlazio hizkia daramaten denborazko aditz lagunek gertakizun baten iraupena adieraziko lukete (5). Horrela: "Ango alkatea izan zen bortz urtez". "Ai izan zen nigarrez bere ganbaran denbora puske batez". -N erlazio hizkiak, berriz:

"Il indique le point du temps où se situe un événement ou la période pendant laquelle il prend place, sans qu'il couvre nécessairement la totalité de cette période, ou encore l'espace de temps nécessaire à l'accomplissement de l'action" (6).

Beraz, -N daraman aditz lagunak momentu edo puntu konkretu batez gainera, ekintza, gertakizun batek gauzatzeko eskatzen duen denboraldia (iraupena) edo gertakizun hori zein denboralditan gertatu den ere adieraz dezake.

Antzerako bereizketa egiten duten latinezko gramatikek ere (latinez ere denbora adierazteko akusatiboa eta ablatiboa erabiltzen bait zituzten). Eta konkretuki A. ERNOUT eta F. THOMAS-en *Syntaxe latine*, edo M. BASSOLS DE CLIMENT-en *Sintaxis latina* liburuan irakur dezakegunez, akusatiboak

(5) G. N'DIAYE: *Structure du dialecte basque de Maya*, Mouton, The Hague Paris, 1970, 75 orr.

(6) G. N'DIAYE: *op. cit.*, 78 orr.

(zenbait zehaztasun gora behera) iraupena adieraziko luke, eta ablatiboak ekintza gertatzen den momentua edo ekintza kokatzen den denboraren mugak (7). Ablatiboaren bigarren balio honen eta akusatiboaren balioaren arteko diferentzia oso xumea zenez, bi kasuak nahastu ziren.

Beraz, badirudi mota bateko edo besteko iraupena (irau-pen soil edo muga jakinak dituena) aukera daitekeela (gorago aipatu ditugun motako izenetan, noski: *uda, negu, urte...*). Baina gauzak oraindik gehiago zehaztu behar dira. *Mende, gau, arratsalde* etabar sintagmaren ardatz izan arren, ez dugu beti *-N/-Z* ren arteko aukera egiterik. Sintaxi mailako mugak ditugu (lehen ikusi ditugunak hain zuzen):

1) Izenlagunik azaltzen bada, *-N* erantsi beharko dugu. Edo beste modu batera esanda, badirudi izenlaguna dela denboraren iraupenari ezar diezaiokegun muga bat. Horrela gertatzen da adibide hauetan:

“zuk ere *ioan diren hamar urtheotan*, edo gehiagotan, hari izan baitzara Iainkoaganik urruntzen, beharko duzu hurbiltzeko ere, hainbetze denbora” (G. 55)

“manatu zuen biziaren penan *hurreneko bortz egunetan Semiramis* hark manatzen zuen guztia egin zedilla” (G. 229)

“zahartzeraiño Iainkoagana itzultzen eztenak, peril du hoberenaz ere... *lehenbiziko urthean* zamarririk edo arro-pa forraturik beharko eztuen” (G. 124)

“gisa hunetako gauzen izenak dira eskuarak *bere lehenbiziko mendean*, eta gero ondoan ere beharren zituenak?” (L. H. 46)

“*neure mendean* anhitz ikhusi dut halakorik” (G. 159)

“lehenbizirik hasten naizelarikan, *aitzineko mendetan* Eskual Herritik ilkhi izatu diren presunaia ohoratu, eta ospe handitako hetarik” (L. H. 71)

Beste kasu batzuetann, ordea, izenlagunak, muga konkretuak ezarri ordez, badirudi [+ iraupen] sema eragotzi egiten dioela, konkretuki *egun* ardatzari:

(7) A. ERNOU, F. THOMAS: *Syntaxe latine*, Klincksiek, Paris, 1964 (3.ª), 31 eta hurrengo orr.

M. BASSOLS DE CLIMENT: *Sintaxis latina*, I, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1963, 50 eta hurrengo orr.

"*mendekuzko egunean... galduko eta deseginen zaitu*"
(G. 51)

"*gure Salbatzailleak bere Pasioneko egunean, Ierusalemeko alabei erran zerauena*" (G. 234)

2) Aditz lagunean, mugatzailearen ordeaz erakuslea erabiltzen badugu ere, -N izango da posibilitate bakarra, guztiok ondo dakigun bezala. Zergatik? Ezaguna den zerbaiti erreferentzia egitean, mugak ipintzendituelako:

"denbora gutiz bizi izan bazen ere, *guti hartan* egin zuen anhitz" (G. 300)

"*eztugu egun hautan* eskean ibiltzeko perilik" (G. 14)

"zenbat ongi eta obra on egin dituzun *berrogoi urthe horietan*" (G. 109)

3) Adjetiboek ere (*corpusean* azaltzen zaizkigunetan *luze* eta *labur* bakarrik dira salbuespen eta gainera *denbora* izenari loturik daude), -Z hartzea eragozten dute, beraz, nola baiteko muga ezartzen diote ardatzari. Ez hori bakarrik izenlagunaren kasuan ikusi dugun bezala badirudi [+ iraupen] sema ezabatzeko ahalmena dutela. Horrela:

"zeren hura *egun gaitzean*, heriotzeko orenean begiratu-ko eta libratuko du Iainkoak" (G. 146)

"nagia ere *negu hotzean...* ohean igitzen da" (G. 29)

"*gau ilhunean* baxharrik dohana" (G. 281)

Beste kasu batzuetan, izenak [-iraupen] semea badarama, adjetiboak ez du inolako eraginik izango: *adin flakoan, erba-lean, muga aitzean...*

4) Eta zer gertatzen da denborazko aditz lagunen egituran zenbatzaileak, mugatuak edo mugagabeak, azaltzen direnean? Izen sintagmaren ardatzak [-iraupen] seme badarama, -N hartuko du denborazko aditz lagun bihurtzeko. Horrela gertatzen da lehen aipatu ditugun adibideetan (*anhitz okhasinotan, asko okasino diferentetan, zenbait behar ordu herstutan eta premiazkotan*). Norbaitek esan dezake ordu-k [+ iraupen] sema duela, baina *behar ordu* izen konposatuak ez, beraz, normala da -n aurkitzea).

Izen sintagmaren ardatzaren sememan [+ iraupen] sema aurkitzen badugu, zenbatzaile muggabeak —bere izenak dioen bezala—, muga konkreturik ipin ez dezakeenez, senborazko

aditz lagun bihurtzeko -Z erlazio hizkia beharko dugu. Eta zenbatzaile mugagabeak batez ere bigarren motako izen hauekin agertzen direlako esaten genuen zenbatzaile mugagaberen bat azaltzen bada, izen sintagmak -Z hartzeko joera duela. Horrela aurkituko ditugu:

“eta ez aitzinetik *anhitz urthez* ongi eta prestuki izan denak” (G. 297)

“eta eduki zituen *zenbait denboraz* diruak berekin” (G. 279)

“lege hau segitu du eskuarak zeina *hanbat mendez* mantentatu eta mantentatzen baita” (L. H. 57)

“zeinek bihotz gori, eta karitate khartsu batekin Jainkoaren ohoretan emaiten baizituzten bere biziak *asko orduz* ikhusi izan den bezala” (L. H. 86)

Zenbatzaile mugatuekin ere berdin gertatzen da:

– izena, [-iraupen] motakoa bada, beti -N azalduko zaigu denbora adierazteko:

“behin *okasino batean* hitz arrotz bat erraiteko zegoelarik” (L. H. 155)

“ethortzen da iubilio bat, edo besta-buru bat, edo garizuma: eta *hetarik batetan* egiten duzu urrikimendi haundi batekin kofesione jeneral bat” (G. 244)

Hemen, noski, *okasino* edo antzeko izenen bat dugu azpian.

– beste kasu batzuetan, zenbatzaile mugatuaz gainera izenlaguna (edo erakuslea ere) azalduko zaigu; orduan, lehen esan dugunaren arauera, -N aurkituko dugu erlazio hizki bezala: *ioan diren hamar urtheotan* (G. 55), *berrogoi urthe horietan* (G. 109), *hurreneko bortz egunetan* (G. 229)

– zenbatzaile mugatua *ordinal* deitzen dugunetakoa bada (*hirugarren, laugarren...*), -N izango da aditz sintagma-
ren erlazio hizkia, egun edo urte konkretu bat adierazten delako, eta gainera ez iraupen bezala, baizik -iraupen bihurtzen ditu izenak:

“ediren zuten *hirugarren egunean*” (G. 56)

“dugun bilha hanitz eskualdunek eskiribaturik utzi darokuten eskuara bera eta bereziki aita Materrak, *milla sei ehun eta hamaseigarren urthean*” (L. H. 44)

— azkenik, adina adierazi nahi denean ere, zenb. muga-tu + iz. + ta + n izango dugu:

“gizonak, nehoiz ere izaitekotz, behar luke *hogoi urthetan* izan laster eta arin; *hogoi eta hamarretan* indar eta sendo; *berrogoietan* zentzu eta adimendu; *berrogoi eta hamarretan* diru eta hazienda, eta *hirur hogoietan* debozino eta konzientzia” (G. 129)

Bistan da kasu honetan ere *urte*-k [+ iraupen] sema galdu egiten duela (*hogoi urthetan* eta *hogoi urthez* konparatu besterik ez dugu)

Izen sintagmaren ardatzean [+iraupen] sema aurkitzen dugula, beste inolako mugarik edo konkretutasunik ez badu, -Z deklinabide hizkia aurkituko dugu iraupena adieraziz:

“Noe bere jendearekin Armenian gelditu zen eta han *ehun eta hogoi, eta hameka urthez* bizi izatu ziren ondoan” (L. H. 271)

“gero ethorkizunean dobla, barur *bi egunez*” (G. 107)

“egin zioen emazte gaixtoak othoitz erregeri arren *denbora aphur batez, bortz egunez*, eman ziazola bere zuen eskua, eta botherea” (G. 229)

“Babiloniako gathibutasunean *hirur hogoi eta hamar urthez* hebreoei ahantzizaien bere hitzkuntza propiala” (L. H. 34)

Orain arte esan dugunaren arauera, beraz, -N honako kasuotan aurkituko dugu:

- a) [-iraupen] sema daramaten izenak sintagmaren ardatz direnean
- b) izenak berez [+ iraupen] sema eramán ahal izan arren, izen sintagman, iraupena adieraztea galerazten duen izenlagun edo adjetiboren bat aurkitzen dugunean (edo zenbatzaile mugatu ordinalen bat)
- c) iraupenari muga jakin batzuk ipintzen dizkiogunean izenlagun edo erakusleren baten bitartez

-Z, berriz, muga ezagunik gabeko iraupena adierazteko gordeko dugu. Eta izen sintagmaren egiturari gagozkiola zenbatzaileak aurkitu ditugu edo *luze, labur* adjetiboak izenaren inguratzaile bezala.

Bereizketa hau onartzen badugu, ongi explikatzen da zergatik azaltzen zaigun *-N* nominalizazioaren bat dugunean ardatz bezala (*zahartzean, jaikitzean...*); edo zergatik esaten dugun beti *denbora gutiren barrenean* (eta ez *-z* erabiliaz), edo *hanbat urtheren buruan*, etabar.

Hala ere, aztertu dudan *corpusari* begira, zehaztasunen bat edo beste egin behar da:

1) Orain arte ez dugu aipatu sintagmen egiturak aztertzean azaldu zaigun egiturarik sinpleena: ozenak bakarrik osatzen duen izen sintagma, alegia. *Negu, arratsalde, eguerdi, goiz, uda, larunbat* etabarrek iraupena adieraz dezakete; baina bakarrik azaltzen zaizkigunean, *-N* hartzen dute, egitura honi dagozkion adibideetan ikusi dugun bezala. Hala ere, hiru kasutan, *egunaz, gabaz, denboraz*, *-Z* azalduko zaigu. Badirudi *egunaz/gabaz* fosilizatutako oposizio bezala erabiltzen dela. Gauza bera gertatzen da *Mendekostez, eguerriz, bazkoz* (G. 343) hitzekin ere: fosilizatutako expresioak dira. Diferentzia garbi ikusten da ETXEBERRI-gan:

“Ordea hala konplitu ere zerauen bere agintza *Mendekoste egunean*” (L. H. 278)

egun konkretu bati buruz (ez inolako iraupenari buruz) ari delako.

Autore berak *denboraz* hiru kasutan erabiliko du:

“grekoa ere bada *denboraz* munduan izan zen istimu” (L. H. 34)

“grekoak ere *denboraz* eta nausi zeino, iraun zuen” (L. H. 57)

“*denboraz* Athenasko hiria izan zen Greziako hiri guztietarik famatuena” (L. H. 140)

Badirudi antzina gehi iraupen balio duela; AXULAR-ek erabiltzen duen *zenbait denboraz*-en pareko dela.

2) Antzerako fosilizazio kasua dugu, *egun batez* aditz lagunaren kasuan ere. Gehienetan, formula fijo bezala erabiltzen da, *cierto dia* edo horrelako zerbait adierazteko, bere iraupen balioa erabat galdurik:

“gogoetan nengoelarikan *egun batez*, zer perpauis hautatuko nuen gure gazteriari aiphatzeko...” (L. H. 169)

“*egun batez* Arkelao Erregeari... aurthiki zioten zenbait ur burutik behera” (G. 208)

“ediren baitzen *egun batez* hartzaz gaizki mintzo ziren konpainia batetan” (G. 208)

“*egun batez* galdegin zeraukaten Alexandro handiari” (G. 51)

Adibide hauen, eta honako beste hauen artean, diferentzia nabaria da:

“gehiago egiten du orai hemen *egun batez* obra onetan enplegatzeak” (G. 105)

“baldin iraganean *egun batez* barurtu behar bazen-duen...” (G. 113)

3) Izen sintagmen egitura aztertzean *guzti* azaltzen zen izen sintagma aparte kontsideratu dugu. Hain zuzen, *guztiaz* formak *oro*-ren balio bera du. Geneviève N'DIAYE-kere aipatzen du *guzi* “*médiatif*” edo *-Z* kasuan, *oro*-ren pareko dela berak aztertu duen euskalkian (8). ETXEBERRI-gan garbi dago balio hau, *egun* eta *aldi* erabiltzen dituela ardatz bezala:

“...baizik JESU KRISTO aldareko sakramendu sainduan *egun guztiaz* errezibitzen zuenaganik?” (L. H. 134)

“hau da bat *egun guztiaz* ikhusten dena” (L. H. 287)

“bi berbo juntagaillurik gabe ezartzen diren *aldi guztiaz*” (L. H. 253)

Hau da izenlagunari buruz aipatu dugun salbuespena: izen sintagman izenlaguna azaldu arren *-Z* azaltzen dela denborazko erlazio hizki bezala, alegia. Baina ez du inola ere iraupena adierazten, baizik frekuentzia.

“*egun guztiaz* ikhusten dugun gauza da, zenbat aldiz bertzeren hizkuntzen behartzen garen” (L. H. 276)

XULAR-ek bi adibide dakartza:

“Baldin Iainkoak manatu bazintu, *egun guztiaz* barur zindezilla, zur baten edo harri baten gainean, ohean sarthu gabe, etzin zindezilla; zilizio bat, zerdazko gerriko bat, larru arras bethi ere erabil zenezala...” (G. 37)

“bada bekhatuak dira zorrak: eta halatan egiten diogu

(8) G. N'DIAYE: *op. cit.*, 75 orr.

egun guztiaz Iainkoari othoitz, barkha diatzagula" (G. 350)

Bigarren adibidean nahiko garbi ikusten da *guztiaz* horrek *oro*-ren balioa duela; Aita VILLASANTE berak ere itzulpena ematean *todos los dias* bezala itzultzen du; lehenengo adibidean berriz, *durante todo el dia* emango du erdal ordain bezala. Baina agian textuinguru zabalagoari begira pentsa daiteke hor ere frekuentzia adierazten duela (nahiz eta AXULAR-ek *oro* ere erabili). Dena den, *egun guztian* eta *urthe guztian* ere erabiliko ditu:

"*urthe guztian*, eta batzutan gehiago ere, bekhatuaren eritasunean ustelduak eta khirastuak baitaude?" (G. 340)

"*egun guztian*, orai arteño, ene kontra ibilli zara" (G. 142)

Beraz, badirudi *guztiaz*, *oro*-ren baliokide bezala hartu beharko genukeela.

4) Azkenik, ETXEBERRI-k erabiltzen duen *asko orduz* aditz lagunari buruz zera esan beharko genuke: hemen ere frekuentzia adierazteko erabiltzen duen expresioa dela; ez du iraupenik adierazten. Garbi ikus daiteke hau honako adibi-deotan:

"zeinek *asko orduz* eta gehienez ezbaitiote uzten bere umei estudiatzera adin samurra dela kausa" (L. H. 178)

"eta zeren gauzak *asko orduz* hobeki aditzen baititugu exenpluz, eta konparazinoz" (L. H. 282)

"ordea badira presuna batzuk *asko orduz* jakin gabe zer irakurtzen duten... berehala arbuiatzen, edo onhesten baitute autoraren alderat duketen gaitzerizkoaren edo onheritzkoaren eredura" (L. H. 209)

Hemen esan ditudan gauza guztiak, noski, AXULAR eta ETXEBERRI Sarakoarentzat balio dute, noski. Dudarik gabe, *corpus* zabalagoak aztertu beharko genituzke beste idazleengan ere gauza berdina gertatzen den ala ez jakiteko, eta batez ere euskalki diferenteetan (Ifarraldekoetan gutxienez) diferentezia hala den ala ez, eta gaur ere gordetzen ala ez ikusteko.